

A tartós tankönyv, illetve a kikísérletezett tankönyv kivételezésre alapot adó kategóriát is jelent, amelybe bekerülve a kiadó előnyöket élvezhet, így mindent meg is tesz azért, hogy könyve eljusson a kivételezettek közé. Az elbírálás pedig a jelenlegi gyakorlathoz hasonlóan nem lesz mentes a szubjektív elemektől. Ilyen kategória még a törvény szerint a műfajilag megfelelő, didaktikailag jó tankönyv mellett a tankönyvlistára kerülő tankönyv. A törvény szerint ugyanis a kettő nem ugyanaz, a tankönyvlistára kerülésért a kiadónak a didaktikailag jó tankönyvével is pályáznia kell. És valószínűleg áldoznia is kell erre. Mindez be fog kerülni a tankönyv árába.

A második rész, a törvénynek a köztestületről szóló része egyenesen egy rosszul sikerült adaptációja a természetes személyekből álló kamarát létrehozó törvénynek. A tankönyvkiadást és -forgalmazást általában csoportok végzik, esetenként száznál többen dolgoznak egy kiadóban vagy forgalmazónál. Már az is túl nehezen megemészthető, hogy miközben tankönyvpiacról beszélünk, egy zárt kör privilégiumává akarjuk tenni, köztestületi tagsághoz kötnénk a tankönyvkiadást és forgalmazást. Az meg egyszerűen elképzelhetetlen, hogy (a törvény állítása szerint) etikai vétségért kizárható legyen a köztestületből a piac egyik szereplője, azaz zárjon be a vállalat, hiszen csak köztestületi tag foglalkozhat tankönyvekkel. Mindez történjen egy olyan köztestületi határozat alapján, amelyben minden tag egy szavazattal rendelkezik, a milliárdos pénzforgalmú nagyvállalat ugyanúgy,

mint az egy tankönyvet kiadó egyéni vállalkozó.

A köztestület létrehozásában, működésében a törvény szerint meghatározó szerepe lenne az Oktatási Minisztériumnak, amely a köztestület törvényességi felügyeletét is ellátja, valamint „ellenőrzi a tankönyvkiadást és forgalmazást” (31. §).

A törvénynek ez a második része is – az elsőhöz hasonlóan – eklektikus szerkesztésű. Törvénybe nem illően részletez bizonyos dolgokat, mint például a köztestület egyes, saját belső döntéseivel meghozható működési szabályait, de nem esik szó például egy köztestületi tagságtól joggal várható érdekvédelmi funkcióról.

Mindezek alapján a törvényt nem tartom jónak. Szükségét érezném viszont annak, hogy az oktatásirányítás tegyen valamit azért, hogy az évekig fejlődő tankönyvpiacra megszűnjenek a jelenleg is tapasztalható visszas jelenségek, amelyek mind a tankönyvjóváhagyáshoz, mind egyes tankönyvkiadók reklámhadjárataihoz, mind pedig az oktatási minisztériumi intézkedésekhez és tervekhez kapcsolódnak.

Közhely ma már a tudás felértékelődésére hivatkozni, tudjuk, hogy minden emberi érték forrása a tudás. Az iskolai oktatással közvetlen kapcsolatban áll a tudásszint, az oktatás hatékonysága pedig nem kis mértékben a tankönyvektől függ. Elinult hazánkban is a tankönyvek megújulása, ezt elősegíteni nemcsak a tankönyvkiadók ügye, nagyobb figyelmet érdemel mind az elmélet, mind a gyakorlat szakemberei részéről.

Ábrahám István

A „húszak”

Az NKÖM Közművelődési Főosztálya általános és részletes szakfelügyeleti vizsgálatának 2000 tavaszán hatvanhat olyan település volt a célcsoportja, ahol az önkormányzat általános művelődési központok fenntartásával – vagy azzal is – kíván eleget tenni a közmű-

velődési feladatellátással kapcsolatos kötelezettségeinek. (1) Novemberben és decemberben hónap folyamán az úgynevezett „húszak” kerültek górcső alá, pontosabban azok a települések, amelyek általános művelődési központjait 1981–1985 között „kiemelt kísérleti” státusszal ruházták fel.

Az első vizsgálat tapasztalatait a jegyzőkönyvek mellett feljegyzés (2) és összegző tanulmány (3) rögzíti. E mostani dolgozat nem az említett összegzés mintájára készült s annak adatbázisát kiegészíteni hivatott dokumentum, bár az elemzés kiindulópontja azonos: nem azt akarjuk megmondani, jobb-e a közművelődési feladatellátás helyzete az általános művelődési központokban vagy rosszabb a más típusú közművelődési intézmények teljesítményéhez képest, hanem annak megállapítása, hogy önmagában az intézménytípusban objektíve benne rejlő lehetőségek felszínre tudtak-e kerülni, következésképpen a település egy új minőségű szolgáltatással vagy csak egy új típusú szervezettel gazdagodott. A hús (4) intézmény tapasztalatainak közreadása csak az egyik összetevő, mondhatjuk, ürügy.

Szándékunk ennél több. Az előzmények bemutatásával összefüggésében kívánjuk láttatni, hogy a magyar társadalom egyetlen alulról építkező, a társadalomban megfogalmazódott integrációs gondolat eredményeként létrejött intézményrendszere – mely mögött kétségtelenül ott feszültek az iskola funkciózavarai, valamint a Közművelődési törvény tartalma (1974. évi) és a megvalósíthatóság elégtelen körülményei közötti ellentmondás problémái is – milyen támogató és fékező erők közepette kell hogy megvívja kisebb-nagyobb harcát a jogszabályonként változó megítélés alá eső funkciói teljesítése s ezáltal a vonzáskörzetébe tartozó emberek művelődési alapellátása érdekében.

A „húszak”-ról a nyolcvanas évek közepén készített három tanulmány felhasználásával pedig – az egyik öt éves működésük tapasztalatait összegzi (5), a másik egy általános helyzetképet vázol fel az intézmények beszámolóí és vezetői által kitöltött kérdőívek összevetésével (6), a harmadik az ÁMK akkori fejlesztési koncepcióját terjeszti elő (7) – nemcsak közelebb kerülünk az intézmények működési jellemzőit, sajátosságait befolyásoló okok megismeréséhez, hanem – összevetve azokat a mai körülményekkel és az intézmények működését alapvetően meghatározó, an-

nak törvényességi keretet adó jogszabályi háttérrel – stratégiai jellegű tennivalók megfogalmazásáig is eljutunk.

Új szervezet, új minőségű szolgáltatás

A hetvenes évek elejétől a művelődési alapellátó intézmények összevonásával, integrációjával igen gyors ütemben alakultak meg a településeken a komplex intézmények a helyi hatalom, olykor közakarat döntése eredményeként.

A létrejöttükben több forrásból táplálkozó, feltételrendszerükben egymástól hangsúlyosan eltérő s elnevezésükben is különbözhető intézmények mindegyikében ott volt a közös szándék, az innovatív gondolat. A közoktatás és a közművelődési rendszer működési problémái, a fejlődést akadályozó elavult elemeik, a változást nehezítő tradicionálisshoz való ragaszkodás egyik lehetséges alternatívájaként jelentek meg. Egyszerre munkált bennük – mint az 1984-ben készült Országos Pedagógiai Intézet (továbbiakban OPI) tanulmányában (8) olvashatjuk – a létező működés meghaladásának a centralizáció irányába mutató modellje, valamint egy decentralizáló modell, mely a művelődés intézményét a helyi közösség terévé próbálta alakítani.

A tapasztalatok azt mutatták, hogy végül is a helyi értelmezés volt az oka az egyes megyékben, településeken az intézménytípus támogatásának vagy a vele szemben kialakuló ellenző magatartásnak. Az is tény, hogy a vélemény gyakori, igen szűk időintervallumon belüli változásához elég volt egy-egy személycsere a tanácsi vezetésben, a megyei pedagógiai intézetben, illetve a megyei művelődési központban. De ugyanígy kitapinthatók a központi oktatáspolitikai ritmusváltásai is, s tagadhatatlan ösztönző elem az innovatív cselekvésért vagy akár ennek szándékáért a fejlesztési forrásokhoz jutás, illetve az ÁMK elemi működéséhez szükséges támogatás reménye.

Ténynek tekinthetjük az általános művelődési központok létét, ugyanúgy, mint magának az ÁMK egészének innovatív jellegét, függetlenül a különböző innová-

ciós motívumok értékétől és relevanciájától. Ha a megállapítás második részének érvényességében nem is mindenki osztja a véleményünket, azt azonban a kételkedők tábora is elismeri, hogy ez az intézmény védőernyőt tartott többféle művelődési-pedagógiai innováció, innovatív törekvés, innovatív szakember fölé. (9)

Kevés olyan intézményrendszere van a magyar oktatás- és művelődéspolitikának, melynek értéke az egyes intézmények környezetük által meghatározott egységességében rejlik.

Milyen innovatív-alternatív-kísérleti értelmezésben határozhatjuk meg az ÁMK lényegét?

Az első válaszban az ÁMK lényegeként működésének integrált voltát, integrált komplex jellegét nevezhetjük meg. Az integrált kifejezésen itt azt kell érteni, hogy az adott helyi társadalom alapellátó intézményei integrált szervezetben oldják meg feladataikat, s ez a szervezet rugalmasabban tudja követni a feladatok teljesítésének kiszolgálását.

A másik választ a látogatók felől fogalmazhatjuk meg – belül maradván a pedagógiai innováció keretén –, miszerint az ÁMK lényege a helyi társadalom művelődési folyamatait egységbe fogó működés. Mint ilyen, tagadja a művelődési folyamatok intézményenkénti, generációkenti tagolásának abszolút érvényét és a folyamatok közötti átjárhatóságot valósít meg.

A harmadik válasz szerint az ÁMK markánsabban környezetfüggő központja a helyi társadalom művelődési folyamatainak, mint a hagyományosan tagolt helyi művelődési ellátó hálózat. Az Országos Pedagógiai Intézet Iskolakutatási és Fejlesztési Központjában széles empirikus megközelítéssel három megjelenési formát sikerült elkülöníteni: a helyi jellegű művelődés tartalmában, a személyesség – az intézmény képes odafigyelni az egyes személyek szükségleteinek, igényeinek sajátosságaira – és a megrendelhetőség – a látogatóknak módjában áll nemcsak véleményt nyilvánítani, de igénybejelentőként is megnyilvánulni s ellenőrizni. (10)

Nem von le semmit az intézmény értékéből, hogy ezek a lényegi jegyek feltalálhatók rajta kívül is.

A „húszak” 1981–1985 között

Az oktatási-művelődési kormányzat támogatást tartózkodással váltogató ingamozgásai hozták létre a „húszak”-at: az általános művelődési központok azon csoportját, melyek 1981 és 1985 között az etalon szerepét lettek volna (voltak) hivatottak betölteni. A csoport tagjait a megyei szakigazgatás javaslata alapján választották ki a Művelődési Minisztérium és az úgynevezett Tárcaközi Koordinációs Bizottsága közreműködésével. (11) (1. táblázat)

Annak ellenére, hogy minden megyében létrehozta már „komplex” intézményt, öt megye nem jelenik meg a csoportban; hat megyéből két-két, nyolcból pedig egy-egy szerepel a „mintában”. A településtípusonkénti megoszlásból sem lehet általánosítható következtetéseket levonni, ugyanis nem reprezentálja az intézmények számát és megoszlását ebben a vonatkozásban. Akár meglepőnek is tűnhet, hogy csak 54 százalék tartozik 3000 alatti lakosú községek közé, 40 százalék pedig városi/városrészi intézmény, holott az általános művelődési központok 75 százaléka falvakban működik, s különösen így volt ez a nyolcvanas években.

A kiválasztásnak nem voltak egységes szempontjai; a csoport a beletartozó ÁMK-k teljesítményét tekintve mindig is heterogén volt (8–10 határozottan innovatív, 5–6 egészséges aktív, 3–4 korán lemorzsolódó). A „húszak”-nak kísérleti körülményeket ígértek és feladatokat, mely egyfelől mindegyikőjüktől érvényes modellek kísérletszerű kikristályosítását várta volna, másfelől elmélyült akciókutatást egy-egy sajátos témában. (12)

A várt-ígért szellemi és anyagi segítség hol késlekedett, hol elmaradt, nem volt felkészült kutatóbázis, mely a feladatot menedzselte volna. Volt azért egy igen fontos támogatás: saját struktúrájuk legitimitást kapott. Hamarabb jutottak az Országos Közoktatási Tanács támogatásához és egyéb

megye	település	lakosság	alapítás éve
Bács-Kiskun	<i>Kecel</i> *	8833	1981
Baranya	Dobsza	658	1977
	Pécs-Apáczai	161018	1981
Békés	Csorvás	5855	1971
	Mezőhegyes	6519	1982
Fejér	<i>Martonvásár</i>	4895	1981
Hajdú-Bihar	<i>Debrecen-Újkert</i>	208449	1979
	Földes	4529	1980
Heves	Besenyőtelek	2962	1974
	Sarud	1354	1975
Komárom	<i>Esztergom</i>	28268	1982
	<i>Bakonyszombathely</i>	160	1980
Pest	Halásztelek	6249	1980
Somogy	<i>Merye</i>	1548	1976
Szabolcs	<i>Vaja</i>	3595	1981
Tolna	<i>Kölesd</i>	1535	1974
	Tengelic	2470	1976
Vas	<i>Horvátzsidány</i>	854	1982
Veszprém	Mezőlak	1100	1977
Zala	<i>Kehidakustyán</i>	1100	1981

1. táblázat A „húszak” területi és településtípusonkénti megoszlása. (*A dőlt betűvel szedett településeken már megszűntették az ÁMK-t.)

forrásokhoz; a Népművelési Intézet (az MMI elődje) Oktatási Osztálya folyamatosan és lelkesen szervezett továbbképzései támogatták az intézményvezetők és legkövetlenebb munkatársaik látókörét, s a szakértők közvetlen szellemi segítségét is adtak. A „húszak” összefüggéseinek csiszolódott az „ÁMK-ideológia”, erősödött a mozgalom innovatív tudata. De nem volt kísérlet.

A Minisztérium végül az elnevezést cserélte le: kiemelt-kiszemelt intézményeknek nevezte őket a ciklus végén 1985-ben. A kiemelt mivolthoz tulajdonított funkció: az intézmények tapasztalatai szolgáljanak indukciós bázisul a továbbfejlesztésről vagy éppen a tovább nem fejlesztésről szóló politikai döntéseknek. Ezek a döntések részben megszülettek, részben csak vita tárgyai maradtak. (13)

A „húszak” önértékelését a már említett tanulmány rögzíti, s tapasztalataikat öszszegzi az „Általános Művelődési Központok Magyarországon (1981–1984)” című kiadvány.

Ezt az időpontot nem tekinthetjük korszakhatárnak az általános művelődési központok történetében, hiszen a kijelölt intézmények szerves fejlődésük más-más szakaszában érték meg az – elsősorban bizonyos jogszabályok alól felmentést hozó

– döntést. Ilyen értelemben nem alkalmas az 1981 előtti állapot a közös „etalon” szerepre, amihez viszonyítottan megítélheték volna a „húszak” kiemelt státusza eredményezte állapotot. Számunkra most nem is ez fontos, hanem az informatív jelleg, az, hogy tájékoztatnak a magyar társadalom intézményi fejlődésének szerves következményeként létrejött intézménytípus egy kiválasztott csoportja akkori fejlettségi szintjéről, s a konkrét helyzetet túlmutató, a kulturális élet egészére jellemző és a mostani szakfelügyeleti vizsgálat következtetéseihez szempontjából nélkülözhetetlen ismerethez juttatnak, kiindulópontot adnak a következtetések levonásához s viszonyítási alapul szolgálnak.

Fejlesztési koncepció

„Az ÁMK a művelődés helyi erőinek szervezett szövetsége” – olvashatjuk az OPI Általános Művelődési Központok Koordinációs Bizottsága (14) által 1985 áprilisában készített Előterjesztésben. Az eddigiekben megtett út elemző bemutatásán túl a *Vészi János és Trencsényi László* által készített anyag az intézménytípus fejlesztési koncepcióját is tartalmazza, éppen a fentiekben ismertetett következtetésekből kiindulva. (15)

Felfogásuk szerint akkor fejlődik az ÁMK jó irányba, ha benne az intézményegységek sajátos funkciója közül egyik sem kerül a másik rovására előnyös helyzetbe, hanem erősítik egymást. Így a jól működő ÁMK már a kezdetben sem a tagintézmények összessége, hanem több annál: új minőség, új intézménytípus. A továbbfejlesztés minden összetevő elemét az új intézmény születésének alárendelve az alábbiak szerint fogalmazták meg:

- kísérletező szabadság s kellő idő a tapasztalatokhoz;

- rugalmas vezetési és irányítási struktúra kialakításának lehetősége, a társadalmi vezetés nagyobb fokú beleszólása;

- vegyes típusú munkakörök kialakítása, új típusú szakemberek felsőfokú képzésének tervezése;

- az ÁMK-ban dolgozó és az igazgatásban, módszertanban velük kapcsolatban álló szakemberek szisztematikus, az intézménytípus kívánalmainak, lehetőségeinek megfelelő kiaknázására képesítő továbbképzése;

- komplex felügyeleti modell kidolgozása, az intézmény tartalmi tevékenységének, szervezeti kérdéseinek, üzemeltetésüknek és gazdálkodásuknak egységben szerveződő vizsgálata;

- a sportszervezetek részleges vagy teljes integrációja;

- annak a felfogásnak erősítése, miszerint az ÁMK természetes tere a különböző nevelési-művelődési és szociális, közösségi célokat megvalósító zárt vagy nyitott kereteket kínáló formációknak;

- az alkalmazkodóképesség elvének mindenkori érvényesítése az új intézmények tervezésekor: több funkcióra alkalmas adó térkialakítás, mobil bútorzat stb.;

- központi médiatárak, az intézményt és lakókeretét közvetlenül szolgálni képes helyi stúdiók létesítése;

- az intézmények eredetiségét, helyi jellegét megőrző intenzív fejlesztés;

- az ÁMK jogi, szakmai rendezése, intézményi státuszának egyértelmű elfogadtatása.

A felvázolt fejlődési-fejlesztési elgondolás valóra váltását az ÁMK-kért felelős valamennyi főhatóság és központi intéz-

mény közös feladataként jelölte meg a koncepció, s az egyetemleges felelősségvállalás koordináltságának azonnali kialakítását rögzítette. Ebben az OPI vállalta a kezdeményező szerepet a Tárcaközi Munkabizottság (TKB) megalakításával, majd működésének korszerűsítésével és intenzívebbé tételével.

Egy tárcaközi együttműködés keretében kibontakozó fejlesztés stratégiájaként olyan megoldást tartottak célszerűnek, melyben az innovatív helyi fejlesztések erősödnek fel, nyernek támogatást és ezek a centrumok gyakorolnak túlerőt a régiókban.

A stratégia megoldását egy háromlépcsős támogatás kialakításában látták: a kiemelt mintaintézmények képeznek a belső kört, majd az emelt szerepkörűek, s a harmadikba beleférne az ÁMK egésze. Ez a hármas a központi támogatás koncentrikus köreit is jelzi, ugyanakkor a többközpontú – bár jól koordinált – fejlesztéssel számol, ideértve a TKB-ban érintett főhatóságok mellett a regionális központokat is, sőt, az ÁMK-munkaközösségek fejlesztő aktivitását is.

„Földközelen”

A fejlesztési elképzelések nagy része papíron maradt, kisebb hányada pedig nem egészen a lértaknak megfelelően valósult meg. (16) Valójában – a bemutatott törekvéseken és néhány OPI-kutatáson túl – nem volt „gazdája” ennek a sokszínű, elemeiben igen jellegzetes egyedi vonásokat hordozó intézményfajtának.

A központi művelődésirányítás magatartása inkább kiváronak, taktikázónak minősíthető, mint szabályzónak, ugyanis nem voltak valóságos eszközei az elvi szinten sem kellő mélységig megfogalmazott egységes művelődésirányításhoz. Célja kimondatlanul is megmaradt „a feszültségeket az elfogadhatóság határain belül tartani” szinten.

A megyei művelődésirányítás sem tett lényegesen többet, mint hogy adminisztratív kérdésként kezelte a problémákat. Először nem is látott gondot az oktatási-kulturális intézmények összehívásával kapcsolatban, később időszakokként megváltoz-

tatta véleményét, majd a helyi döntésre hagyta az intézmények szervezését ott, ahol a feltételei adottak voltak. A szakmai intézetek – bár 1985-től feladatuk lett volna az ÁMK-k szakmai segítése – távol tartották magukat tőlük. Akadt egy-két munkatárs, aki betöltötte a neki szervezeti szinten kijelölt feladatokat, de inkább csak egyéni „akciókkal”. Sem a megyei művelődési központok, sem a megyei pedagógiai intézetek nem váltak az új intézménytípus mentoráivá. Néhány kivételtől eltekintve nem volt példa az intézmény tartalmi tevékenységének, szervezeti kérdéseinek, üzemeltetésüknek és gazdálkodásuknak egységben szerveződő vizsgálatára: a komplex felügyeleti modell kidolgozása nem történt meg.

A helyi irányításnak kezdetben akkor volt valóságos szerepe az ÁMK létesítésében, ha az beruházással járt. Ezen túl inkább csak „a lehető legkevésbé rosszul jární” taktikájával jellemezhető, ugyanis többletforráshoz jutni, pusztán azért, mert ÁMK alakul, egyáltalán nem lehetett. Így a több

funkcióra alkalmat adó téralakítás, a mobil berendezés általában csak az újonnan épült intézmények számára adatott meg, s ott sem mindig megfelelő mértékben.

A kutató, fejlesztő szakemberek számára ez az intézmény az önmegvalósulás és kommunikációs közeg volt. Törekvésük – az érintettekkel együtt – az volt, hogy beavatottak legyenek, s ha lehetőség nyílik, megvalósíthassák eszmei céljukat a legfontosabb ÁMK-s érték, a racionalitás jegyében. Törekvésük ellenére sem sikerült a programok, kutatások maradéktalan véghezvitele: jelentős hányaduk vagy félbemaradt, vagy el sem kezdődött. Különösen így volt ez a helyi kezdeményezésű fejlesztéseknél, ahol az in-

tézmény egy-egy munkatársa volt a programgazda és a költségkihatás is a helyieket terhelte.

Az ÁMK-s képzés sem az elképzelések szerint valósult meg. A róla szóló szak- és speciálkollégiumok, gyakorlatok csak kiegészítői voltak a tanár- és népművelő képzésnek, így speciális szakképesítést sem adtak. Az Állami Bér és Munkaügyi Hivatal sem jegyezte be az „ÁMK-szak-alkalmazottat” önálló kulcsszámú munkakörnek. ÁMK-ban dolgozni nem jelentett – s ma sem jelent – külön szakmai identitást, de vannak ÁMK-ban dolgozó szakemberek. Onnan ismerhetők fel, hogy az ÁMK-szerű működés megkövetelte munkatevékenysé-

get többletmunkaként rájuk ruházódott többletként fogadták el a hagyományos szakmai szerepekhez képest. Legtöbbször – az e felfogás szerint jogos igény ellenére – nem kapnak külön munkájukért ellenszolgáltatást.

Ha az ÁMK jogi, szakmai rendezése és a működés rendelti háttérének alakulását is megnézzük, méginkább meggyőződhetünk arról, mi-

A helyi irányításnak kezdetben akkor volt valóságos szerepe az ÁMK létesítésében, ha az beruházással járt. Ezen túl inkább csak „a lehető legkevésbé rosszul jární” taktikájával jellemezhető, ugyanis többletforráshoz jutni, pusztán azért, mert ÁMK alakul, egyáltalán nem lehetett. Így a több funkcióra alkalmat adó téralakítás, a mobil berendezés általában csak az újonnan épült intézmények számára adatott meg, s ott sem mindig megfelelő mértékben.

ért nem lehet számonkérni a „húszak”-tól (s a többi ÁMK-tól sem) a valamikori „álmok” valóra váltását.

A 30/1986 MM rendelet a többcélú művelődési intézményt úgy definiálja, mint amely „a művelődési otthon és a nevelési-oktatási intézmény feladatait egységes intézményként látja el”, s csak az ilyen összetételű intézmény nyilváníthatik általános művelődési központnak. Ezzel harmonizál a 9/1989 MM rendelet, melyben a többcélú intézmény egyértelműen ÁMK-t jelent. Mind a két rendelet megfelel az intézmény működését először szabályozó – bár néven azt nem nevező – 118/1981 MM utasításban foglaltaknak, az ÁMK köztudatba átment, tartalmat is azonosító fogalomhasználatnak (17), s az ÁMK

működése elvi-elméleti alapvetésében megfogalmazottaknak is. (18)

Az általános művelődési központokat jelenleg a közoktatási törvény szabályozza. Az 1993 óta hatályos rendelkezés teljesen szemben áll az ÁMK eredeti és addigi működése jogszabályi háttérében deklarált elvekkel, így a szervezetépítés és működtetés addigi gyakorlatával is. Nemcsak fogalmi zűrzavart, de tartalmi különbséget jelentő fogalomzavart is okoztak rendelkezései. Az egységes intézményt felváltja benne „a szervezetileg és szakmai tekintetben önálló intézményegység” megnevezés, s a névhasználat akkor is jogszerű, ha nem tartalmaz közművelődési egységet a közoktatás mellett, sőt ez utóbbinak sem feltétlenül kell általános iskolának lennie.

Az „1998. Évi LXXXVI. törvény a miniszterek feladat- és hatáskörének változásáról, valamint az Ifjúság- és Sportminisztérium létrehozásával összefüggésben szükséges törvénymódosításokról” már ezt az irányvonalat erősíti. Tovább távolítja az ÁMK-fogalmat az eredetitől s a közművelődésben jelenleg is használatostól. Az „önálló” jelző megszüntetésével azt is egyértelművé teszi, hogy ezek az intézmények közoktatási célokat szolgálnak, s minden más oda integrált tevékenységnek is ezt kell szolgálnia.

Ebben a felfogásban manapság az „elisolálódott intézmény” s „az iskolának alárendelt közművelődési tevékenység” szakértői minősítés a legnagyobb dicséretnek is értelmezhető.

A „húszak” egy szakfelügyeleti vizsgálat tükrében

Az ÁMK-t megszüntető önkormányzatok közművelődési helyzete

Tíz település – Esztergom, Vaja, Martonvásár, Debrecen, Kehidakustyan, Mernye, Kecel, Kölesd, Horvátzsidány, Bakonyzombathely – önkormányzata szüntette meg integrált intézményét héttől tizenkilenc évig tartó működtetés után. (A sorrend az ÁMK-s lét időtartamát is mutatja.)

Hét közülük 1995-ig, illetve abban az évben fejezte be tevékenységét. Az ok hi-

vatalosan elsősorban gazdasági jellegű, ugyanakkor 80 százalékuk mögött bevalótlan is – részint vagy egészen – személyi ellentétek húzódnak meg. Az érdekellentétek az igazgató és a polgármester, valamint a tantestület és az önkormányzati testület között feszültek, s feloldásukra történt kísérlet a megszüntető határozattal. A „profiltisztítás”, az átláthatóbb tartalmi tevékenység három intézmény esetében szerepelt a kiváltó okok sorában.

A megszüntetett intézmények közművelődési feladatellátásával kapcsolatban csak egy településen – Mernyén – állapított meg az akkori szakfelügyeleti vizsgálat alapvető hiányosságokat. A többi kilenc ÁMK munkája hatékony volt, közülük hat intézmény – Bakonyzombathely, Debrecen-Újkert, Kecel, Kölesd, Martonvásár, Vaja – közművelődési tevékenysége mellett egyúttal modellt értékű volt az adott nagyságrendű településen, illetve városrészen.

A meglévő hat helyi közművelődési rendelet mind igényel kiegészítést, kisebb-nagyobb mértékű átdolgozást. Horvátzsidány helyi rendelete például a segédanyag egyes fejezeteinek átmásolása, a martonvásáriban pedig nincs utalás a személyi és épületbeli feltételekre.

Közművelődési intézményt hét önkormányzat tart fent; Kölesden a kötelező feladatellátást közművelődési megállapodás keretében a helyi Közéleti Egyesület látja el. Martonvásáron a 30 négyzetméter alapterületű „Klubház” nem felel meg a közművelődési intézmény, illetve szintér kritériumának, a képviselő-testület szervezeti és működési szabályzata pedig nem tartalmazza a kötelező, de az önként vállalt feladatai között sem a közművelődésit. Kehidakustyanban „szüneteltetik” a közművelődést érintő jogszabályi kötelezettségeik teljesítését.

Az intézmények közül három – a horvátzsidányi, a mernyei és a vajai – semmilyen, a működéshez szükséges alapidokumentummal nem rendelkezik, nincs működési engedélyük. A martonvásári Klubháznak nem készült el az SZMSZ-e és nincs KSH által kiadott nyilvántartási száma.

Hat település önkormányzata hozott létre a művelődés kérdéskörével (is) foglalkozó

bizottságot. Közülük a három nagyvárosi – Esztergom, Debrecen, Kecel – működik tervszerűen s foglalkozik munkaterv szerint is a település közművelődési helyzetével. Kölesden a bizottság koordináló, feladatvállaló tevékenysége jó, az ellenőrzés, a beszámoltatás már hiányos. Ez utóbbi általánosságban is gyenge láncszem. Martonvásáron nyolc éve volt utoljára közművelődést átfogó, általános tárgyalás, de a másik négy településen is – Horvátzsidány, Kehidakustyán, Meryne, Vaja – csak egy-egy eseményhez kötött, illetve munkajogi kérdések kapcsán vagy költségvetés készítésekor jelenik meg ez a terület.

Adatszolgáltatási, jelentési kötelezettségeiknek is inkább a városi önkormányzatok tesznek teljes körűen eleget.

Önálló költségvetési szerv mindössze az esztergomi és a debrecen-újkeri művelődési központ. A kehidakustyáni csak költségvetési tétel. Merynén nem tudnak erről adatot szolgáltatni sem a Polgármesteri Hivatalban, sem a Művelődési Házban. Martonvásáron a Klubház vezetője tudta nélkül készül a költségvetés.

A pályázati lehetőségeket az önkormányzatok és az intézmények fele használja ki forrásbővítésre.

A feladatellátás intézményi feltétele kettő kivétellel adott. Öt településen korszerű, impozáns, kiváló jelzővel illette a szakértő. A jó feltétellel rendelkezők között négy is van, amelyet nem vagy csak korlátozott időben vesznek igénybe – Horvátzsidányban, Kehidakustyánban, Merynén és Vaján –, heti kilenc órában Horvátzsidányban s körülbelül 20 órában Vaján.

A tárgyi és a technikai feltételek gyengébbek az intézményinél. Kecelen újak, korszerűek, három intézményben teljesen elavultak, a többi helyen átlagos szinten szolgálják a rendezvényeket és a látogatókat.

A személyi és képesítési feltételek helyzete nem tér el az országos tapasztalattól. Hét intézménynek van főállású vezetője, közülük négy felsőfokú szakirányú képzettséggel rendelkezik, három pedig középfokú és nem is szakirányú végzettségű. Az utóbbiak közül kettő – Bakonyszombathely és Horvátzsidány – pályázat nélkül

kapták a vezetői tiszteletet. Vaján a féléllású szabadidőszerző egyetemet végzett muzeológus; a kölesdi Közéleti Egyesület vezetője agrármérnök, s a vezetőségi tagok között sincs népművelő.

Az intézmények közül kettőnek van szakmai követelményeknek megfelelő munkaterve – Esztergom, Debrecen-Újker –; Horvátzsidányban fellelhető egy a költségvetéssel összhangban nem lévő munkaterv, Kölesden pedig vázlatos rendezvénytervet készített az egyesület vezetősége. A munkaterv készítését az önkormányzatok nem hiányolják; az esztergomi városi művelődési központé például nincs elfogadva.

A tevékenység ellátásának mélységét és színvonalát az eddig megismertetett feltételek meghatározzák. Esztergom és Debrecen-Újker kivételével az általános művelődési központok megszüntetése után a közművelődési feladatellátás kimutathatóan visszaesett minőségében és számadatokat vizsgálva egyaránt. Kölesden, Merynén, Vaján a megszüntetést követő néhány éven belül teljesen leépült a tevékenység, Kehidakustyánban egyet jelent az aerobically, illetve az óvodai és iskolai életben jelenik meg, Martonvásáron a közművelődést szolgáló infrastruktúra hiányos, s csak a könyvtár őrzi az ÁMK egészére jellemző nyitottságot és szolgáltató szemléletet. Kecelen a művelődési ház – a helyi rendezvények megfelelően (!) – nem szakmai centrum a településen, így nem is tartoznak feladatkörébe a városi rendezvények. Bakonyszombathely és Horvátzsidány második éve van ÁMK nélkül, így még nem lehetett megállapítani, hogy az intézmény megszüntetése vagy a közművelődési igazgatóhelyettes eltávolítása okozta a tevékenység intenzitásának jelentős csökkenését.

Mindezek megléte mellett természetesen vannak a közművelődési területhez köthető eredmények ezen a nyolc településen is: Martonvásár és Kecel nagyobb rendezvényei, gazdag szellemi, kulturális hagyományai, tevékeny civil szervezetei, Kölesden az Egyesület 2000-ben elkezdett közösségszervező, szolgáltató munkája, Vaján a változtatás, megújulás igénye, Kehidakustyánban az iskolai szabadidős

programoknak „kinyúlása” a szülők felé. A szakértők véleménye szerint azonban ezek elmaradnak a helyi lehetőségektől, nincsenek velük összhangban. Az ok a település vezetőinek gondolkodásmódjában rejlik, miszerint a népművelés, a művelődésszervezés mint szakma nem kapja meg az őt megillető helyet a helyi társadalom egészében, a közművelődés tudatformáló, életesélyt növelő, népességmegtartó erejét és szerepét nem veszik figyelembe.

Pedig igen sok példa van arra, hogy egy megfelelő szintű tárgyi, személyi és gazdasági feltételekkel rendelkező, a szakmai követelményeknek eleget tevő és a törvényességi kereteket fokozatosabban betartó művelődési intézmény, ha az önkormányzat településfejlesztési koncepciójában az általa betölteni hivatott szerepet megkapja, meg tudja sokszorozni a befektetett szellemi és anyagi energiákat.

Az ÁMK-t megtartó önkormányzatok közművelődési helyzete

A húsz közül tíz helyen az intézmény már 20–25 év óta folyamatosan működik: Besenyőtelek, Csorvás, Földes, Halásztelek, Mezőhegyes, Mezőlak, Nagydobsza, Pécs-Apáczai, Sarud, Tengelic. Egy kivételével – Nagydobsza – a nyolcvanas évek legismertebb intézményei ezek; azok az intézmények, ahol az integrált működés egy bizonyos szintre már eljutott, ahol a település(rész) közművelődési feladatellátása nemcsak megjelent az alapfeladatok sorában, hanem szerves egységet képezett az oktatási-nevelési célkitűzésekkel s az intézmény környezetfüggő működésének meghatározó, fejlesztő elemévé vált.

Időben is a legelsőik között alakultak: 1971–77 között hatan, a többi négy 1980–81-ben kezdte meg működését. Óvoda, általános iskola, napközi otthon, könyvtár, klubkönyvtár és művelődési ház voltak a jogelőd intézmények. A nagydobszaihoz két másik település, a földesi intézményhez egy társközség művelődési alapellátása is tartozott. Időközben az alapfeladatok módosulásokon mentek át: kiegészültek filmvetítési tevékenységgel, sportfeladatokkal – a kilencvenes évek közepétől alapfokú mű-

vészeti iskolák alakultak az intézmény részeként. A funkciók csökkenését elsősorban a mozik bezárása, a társközségek, illetve egy-egy intézményegység (óvoda, könyvtár) önállósodása jelentette. Nagydobsza elveszítette közművelődési fiókin tézményeit a kilencvenes évek közepére, s nem rendelkezik közművelődési intézményegységgel; a többi kilenc ÁMK alaptevékenységének része a közművelődési feladatok településszintű ellátása.

A helyi közművelődési rendeletet a tíz közül hét önkormányzat alkotta meg a vizsgálat befejezéséig – a pécsi, a sarudi, a halásztelki nem –, négy közülük nem kötődik eléggé a helyi valósághoz, s nem képezi részét a település társadalmi, gazdasági életének, a településfejlesztési elképzeléseknek. Egy rendelet – Nagydobsza – nem említi meg az intézményt mint közművelődési feladatellátásért felelős szervezetet.

Öt önkormányzat hozott létre művelődéssel is foglalkozó bizottságot; közülük Csorváson és Mezőhegyesen rendszeresen foglalkoznak a terület feladatellátásának helyzetével, hasonlóan – igaz, bizottság nélkül – a mezőlaki és a tengelici képviselő-testülethez. Pécssett kulturális és közoktatási bizottság is működik, s az ÁMK hovatartozása a téma jellegétől függő. Négy településen – Földes, Halásztelek, Nagydobsza, Sarud – a képviselőtestület nem igazán döntötte el, hogy a település közművelődési feladatellátásában milyen mélységben és hatókörben ad szerepet az intézményének. Az önkormányzatok és az intézmények között érzékelhetően meglévő feszültségnek egyik oka mindenképpen ez.

Gazdasági önállóságát öt intézmény tarthatta meg – Besenyőtelek, Csorvás, Halásztelek, Mezőhegyes, Pécs-Apáczai – művelődési házak szakfeladat nyolc intézmény költségvetésében jelenik meg. Nincs Mezőlakon és Nagydobszán. Az utóbbi intézménynek egyetlen fillért nem terveznek a közművelődési feladatellátásra az intézmény költségvetésében sem. Az önkormányzatok fenntartói támogatása a többi helyen is elég szűkös: Mezőhegyesen, Halásztelken, Sarudon, Tengelícen az anyagi ellehetetlenülés határán állnak. A tartalmi

munka kizárólagos forrása a folyamatosan írt pályázatok kisebb-nagyobb nyereményei a másik négy intézményben is.

Az intézmények rendelkeznek működésükhöz szükséges alapidokumentumokkal: alapító okirat, szervezeti és működési szabályzat, pedagógiai és művelődési program. Ezek színvonala azonban igen eltérő. Földesen, Halásztelken, Nagydobszán egyes vonatkozásokban sértik a törvényességet, nem aktualizáltak és szakmailag sem a legmegfelelőbbek; Tengelicen és Sarudon a közművelődési vonatkozásuk igen csekély.

Éves munkatervet mindenütt készítettek; a közművelődés tervei az iskolai terület mellett a „kiegészítő” szerepet töltik be, legtöbbször a rendezvények felsorolására korlátozódnak. A mezőhegyesi és az Apáczai Nevelési Központ gyakorlata jelenti ez alól az üdítő kivételt, s e két intézmény ad ki havi rendszerességgel programfüzetet is.

A feladatellátás épületbeli feltételei összességében átlagosak, alapszinten felelnek meg. Nincs elsődlegesen közművelődési funkciót szolgáló tere a földesi és a nagydobszai intézménynek. Az előbbi településen még a kilencvenes évek elején két „lelkes” testnevelő tanár önkormányzati képviselő kezdeményezésére a tornatermet bővítették csarnokká a többfunkciós színházterem szétverésével. Halásztelken az épület terei csak tömegrendezvényekre alkalmasak; a mezőlaki felújításra szorult; Csorváson minőségi eltérés van az intézmény régi és új épülete és annak terei között; az Apáczai Nevelési Központ művelődési háza s helyiségei méltatlanok és egészségtelenek művelődési programok megvalósítása keretében; Tengelicen a jobb sorsra érdemes művelődési ház helyett – főleg az őszi és a téli hónapokban – a könyvtár olvasóterme és az ebédlő ad helyet.

A berendezések és a technikai eszközök használtak, de használhatók, pótlásra, felújításra és javításra szorulnak. Sehol sem a legkorszerűbbek. Az általános iskoláik felszereltek számítógépekkel, a nyilvános hozzáférés lehetőségét azonban csak Besenyőtelken, Csorváson és Mezőhegyesen tudták megteremteni. Az intézmények a

helyiségeket, berendezést és a technikai eszközöket felváltva, egymással egyeztetve használják – sajnálatos módon előfordul egy-két kivétel is, ahol a közművelődési tevékenységnél korlátozások vannak –, az állandó igénybevétellel járó gyorsabb elhasználódást azonban a költségvetésben nem tudják ellensúlyozni.

A közoktatási törvény és a 150/1998. sz. vonatkozó előírásainak minden szempontból megfelelő közművelődési egységvezető két intézményben van: Mezőhegyesen és Pécs-Apáczai nevelési központban. Ezentúl hat másik intézményben van még igazgatóhelyettesi beosztású, közművelődési tevékenységért felelős vezető – Besenyőtelek, Csorvás, Földes, Sarud, Tengelic –, de vagy nincs a képesítési előírásnak megfelelő végzettségük, vagy nem közművelődési kulcsszámon vannak; egy esetben előfordul, hogy pályázatás nélkül kapta meg kinevezését, s öt példa van arra, hogy egyidejűleg több terület vezetését is ellátják. Mezőlakon az általános iskola helyettes vezetője koordinálja a közművelődési feladatellátást, Nagydobszán pedig túlóradíjért egy tanítónő. Közművelődési szakalkalmazottat – Mezőhegyes kivételével, ahol heten is dolgoznak – csak szak-képzetlent alkalmaznak, s őket is csak Földesen és Tengelicen. Ez utóbbi esetben alig heti 20 óra jut a nevezett tevékenységre a tanulókiérettel, felügyelettel összekapcsolt munkakörben.

Halásztelken se vezető, se munkatárs nincs az intézményben e területen; a feladatokat pedagógusok látják el szívességből.

A közművelődési feladatellátás az utóbbi években fokozatosan s nem egyenlő mértékben, de mind a tíz intézményben a háttérbe szorult. Integrált működéssel nem jellemezhető egyik általános művelődési központ sem. A koordináltság bizonyos nyomokban még fellelhető Besenyőtelken, Csorváson, Mezőlakon és Mezőhegyesen, az eszköz-tér és szellemi erőforrások gazdaságos – elsősorban nem anyagi értelemben vett – felhasználása alkalmanként meg-megjelenik, de ez nem minőségi mutatója az intézmény egészének, s nem rendszerképző elem.

Az ÁMK környezetfüggősége alapértékként elemeiben, részleteiben – igen el-

térő arányban – jelen van a különböző művelődési folyamatokban. Összetevőik – a helyi jelleg, a személyesség és a megrendelhetőség – átlaga a zéró és az optimum szint közé tehető.

A skála kiindulópontján lévő intézményben a közművelődési feladatellátásnak csak minimális kapcsolata van a településsel, az általa közvetített műveltség-tartalom nem tükrözi a helyi sajátosságokat, s a közvetítés módja, stílusa nem nyeri el magyarázatát a helyi társadalomban felismert, felismerni szándékozott folyamatokból. Az intézmény látogatói csak az adott intézményhasználat szempontjából részesülnek egyéni bánásmódban, s az intézmény csak olyan művelődési folyamatok kezelésére vállalkozik, melyek tartalmát és közvetítésének módját ő határozza meg, illetve magasabb szintű művelődéspolitikai, igazgatási parancs a folyamatszervezés hivatkozási alapja. Az ÁMK nem működik szolgáltatásként. A földesi, a halásztelki, a nagydobszai, a tengelici intézményre főképpen ezek a megállapítások vonatkoznak, a mezőlakiak, a pécsiek és a sarudiak környezetfüggősége kismértékben meghaladja ezt a szintet, a többiek az optimumhoz közelítenek, sőt az összetevők egyes területein elérik az optimumot. Ebben az állapotban a kultúra tartalmáról már jól kimutatható, hogy elemei összefüggésben állnak, összefüggésbe hozhatók a helyi társadalom művelődési folyamataival, konkrét helyi szükségletekkel, problémákkal, tradíciókkal és perspektívákkal. Az intézmények házigazdái tudatosan keresik a fenti megoldásokat. Az optimum vagy ahhoz közeli helyzet feltételezi, hogy a fentiek jól kimutathatók az iskolázást végzett és az iskolázáson innen levő látogatók számára szervezett programjain, valamint az iskolások tanításon kívüli úgynevezett szabadidős programjain egyaránt. Megjelenik a fenti mutató az iskolázás kiegészítő anyagaiban, s a tanítás törzsanyagának a hely szempontjából releváns elemeinek feldolgozása esetén. A házigazdák és a szolgáltatásokat igénybe vevő látogatók között viszonylag

tartós személyközi kapcsolatok is kialakulnak, s az intézmények az általuk kezelt művelődési folyamatok túlnyomó többségében bírják látogatóik felhatalmazását, egyetértését, megerősítését. Ezen túl – függetlenül az adott folyamat költségeinek forrásától és az abban való részvétel okától – valamennyi látogató, illetve a látogatók közössége megrendelőként fejtheti ki befolyását. A megrendelői szabadságot, a vizsgált intézmények gyakorlatában nem is oly ritkán, azonban az intézmények feltételrendszerének hiányosságai korlátozzák. A korlátozott kapacitás az iskolázással összefüggő szolgáltatás során is visszaveti a választás mindenre érvényes szabadsági fokát.

A feladatellátás hatékonysága és az intézményfejlettség

A feladatellátás akkor hatékony, ha a kitűzött célt sikerül elérni, ha létező szükséglet nyer kielégítést, s a személyi, tárgyi, anyagi ráfordítás arányban áll az eredményekkel. Ebből következik, hogy a hatékonyság is környezetfüggő, s csak önmaga korábbi állapotához viszonyítva mérhető.

Az érintett tíz intézmény hatékonyságát az ámk-fejlettség fokát is jelző hét terület elemzésével kíséreltük meg feltárni. Ezért az így kapott mutatók egyike sem vethető össze – eltérő jellegüknél fogva sem – az önálló szervezeti keretben működő művelődési házak feladatellátásának hatékonyságát tükröző megállapításokkal.

A köznevelési intézményhálózat szervezeti problémáit az ÁMK – mint intézményi innováció – nem tudta egyik helyen sem az optimálishoz közelítő szinten megoldani. A merev ágazati elkülönülés – amit az alapdokumentumok is alátámasztanak – csak alkalmanként oldódik fel egy-egy esemény, nagyobb rendezvény során. A tanteremben tanítanak, a művelődési házban ill. színtérben mások „népművelnek”; a tanár „csak” tanít, a népművelő – ha van – szervez. Egyik sem alacsony színvonalon, csak egymástól elkülönülve. Nem általánosítható az egy szervezethez tartozó személyek és terek funkcionális használata, hacsak nem vezük a helyszűke miatt kényszerűségből egy

térbe kerülő, egymástól eltérő jellegű foglalkozásokat annak.

Nem olyan mértékben váltak ezek az ÁMK-k a permanens művelődés-nevelés integrált intézményeivé, mint amilyen mértékben ennek lehetősége objektíven bennük rejlik. Jelentős életkori csoportok – különösen az ifjúság, a fiatal felnőttek és a középkorosztály – nem tartoznak folyamatosan – vagy egyáltalán nem – a kliensek körébe. Több településen az intézmény fogalma az iskolát jelenti – Besenytőtelek, Dobsza, Földes, Halásztelek, Mezölak, Sarud –, holott vannak a kötelező oktatásban nem résztvevők számára is alkalmanként szolgáltatások. Ugyanakkor az említett intézményekben is megfigyelhető, hogy számos hagyományosan iskolai rendezvény újult meg a közművelődés által, és vette át annak eszköztudományát.

Hasonlóan nem közelít az optimálishoz a tanóra és a tanórán kívüli tevékenység – a kötelező és a szabad sáv – egymásra épülésének, egymás erőnyeit felerősítő hatásának felhasználása. Tetten érhető a hiányosság már a pedagógiai és művelődési programok továbbá az intézményi munkatervek elemzésekor, és a gyakorlatban is inkább csak alkalmasság, nem tudatosan megtervezett követendő, jó példákkal találkozhatunk. Feltételezhetően az egymás melletti tervezésben keresendő az ok, s ezért „a pedagógus szubjektuma, aktivitása dönti el a viszony minőségét, és nem a szervezeti formával járó művelődési filozófia szakmai törvényszerűségei”.

Nem jöttek létre a pedagógus szerepek gazdagodására, a pálya nyitottságának és alkotó jellegének újratemtésére szolgáló feltételek. A dolgozók munkaköri leírásai hagyományosak. Nincsenek – az egy-két rövid időszakra terjedő kivételével – olyan komplex munkakörök, amelyek kötelező munkaidőben ellátandó oktatási és közművelődési feladatokat egyaránt tartalmaznak. A tartalmi integráció hiányán kívül ennek munkajogi és pénzügyi feltételei sem teremthetők meg.

Minden intézményben vannak olyan pedagógusok – az óvodapedagógusok is e fogalomkörbe tartoznak –, akik önmegvalósítás gyanánt változó szerepben képesek és

akarnak is megjelenni a klasszikus tanári szerep mellett. Arányuk azonban alacsony; általában a közművelődési tevékenységüket is a 3–16 éves korosztály körében végzik, s gyakran nem az intézményük megbízásából.

Az iskola társadalmasítása kezdetben az intézménybe lépő nem pedagógus hivatások, és nem hivatásos szakértők aktivitása okán mozdult el mind a tíz intézményben a kezdeti állapotról, majd jó ideig – igaz nem egyforma mértékben – stagnált. Az utóbbi években a közoktatásban a minőségbiztosítás során előtérbe került érdek- és igénynyilvánítás legitim fórumainak, csatornáinak megjelenésével újra lendületet kapott. A társadalmi ellenőrzés azonban nem mutatható ki valamennyi, az intézménnyel kapcsolatba kerülő nemzedék, tagintézmény, tevékenység működtetésében. Az adott lakóhelyi társadalom szükségletmegfogalmazó illetve érdekképviselői jogának alkalmazására ott nem nyílt meg növekedett lehetőség, ahol az intézményegységek nem mellérendelt viszonyban állnak egymással, ahol ezek az érdekképviselői fórumok vagy nem intézményi szinten működnek, vagy ha ÁMK-fórumok is, de nem egység, hanem létszámarányos képviselettel szerveződtek.

A legjobb, az optimálishoz közelítő eredményt az intézmények egyöntetűen a tanulóközösség-gyermekközösség fejlődésének gazdagabb lehetőségének biztosítása terén érték el. Egyaránt így van az intézményen belül, de a társadalmi környezethez való kapcsolódás függvényében is. Ez ennek az intézménytípusnak az erőssége, értéke. Jó arányban teremthetők meg azok a feltételek, amelyek keretében a gyermekek tanulási készségei is jól fejlődnek, és a gyermekek közvetítésével a szülők, a felnőttek is bekapcsolódnak az intézmény és a település kulturális, szabad idő programjaiba. Egy új minőség megteremtése – hogy a felnőttek ne csak szülői szerepben legyenek jelen – már nem sikerül az elméleti alapvetésekben feltételezett mélységben és folyamatában.

A művelődési ellátásban kulcspozícióban elfoglalt intézményvezetés szakmai és tár-

sadalmi kompetenciája, képessége a művelődési stratégia megújítására a jelenlegi helyzetkép meghatározó eleme. Az intézményekben – a közművelődési feladatellátás vizsgálatának során – tett látogatások, a dokumentumok elemzése, a beszélgetések tapasztalatai arra engednek következtetni, hogy a vezetők látják a társadalmi környezet leglényegesebb változásait. Nehézséget számukra ezeknek a tendenciáknak az értelmezése, valamint az intézmény mindenkori adottságaival és lehetőségeivel való összefüggésbe hozásuk jelenti. A másik – a mindennapok feladatellátását és a művelődési stratégia készítését egyaránt akadályozó –, problémájuk az általános művelődési központ fogalmának értelmezésével, az átértelmezéssel elveszettnek vélt eddigi erőfeszítések leértékelődése.

Összegzés

Az általános művelődési központokat másfél évtizedig az jellemezte, mennyire haladt előre szervezeteiben az egységesítési folyamat. A művelődéspolitikát ezt deklarálta, de az intézményrendszer működésének jogi, munkaügyi, pénzügyi szabályozása ezt nemhogy előre vitte volna, hanem megállította, az 1993. évi közoktatási törvény pedig bebetonozta. A fogalom eredeti értelmében vett ÁMK története ezzel befejeződött. Ugyanis, és itt Trencsényi László tíz évvel ezelőtt megfogalmazott álláspontját idézem, „a komplexitásnak nevezett szervezeti összevonás szolgálhatja az adminisztrációt, az irányítás koncentrációját. S szolgálhat célszerűbb szolgáltatást. S a kettő nem ugyanaz. Olykor szögesen elentétes eredményre vezet”. (19)

Az egyik „eredmény” a „húszak” s az 1993 előtt alakult ÁMK-k jelentős részének identitásavara. Hiszen az említett törvény az intézmények önmeghatározá-

sainak nem csupán a korrekcióját, módosítását kívánta meg, de alapjaiban tette azokat érvénytelenné, mondhatni törvénytelenen kívülivé.

„Az ÁMK-léttől a művelődési házak tevékenységének színvonala még lehetne magasabb, munkájuk minőségét közvetlenül e szervezeti forma nem korlátozza” – olvashatjuk az egyik szakfelügyeleti jelentésben. (20) Egyetértünk ezzel s a hasonló tartalmú megfogalmazásokkal, ugyanakkor ez megállapítás azt is jelenti, hogy az egyik intézményegység a másik tevékenységét nem teljesíti ki, nem segíti, hanem magára hagyja. S ez az „eredeti” ÁMK-tól idegen vonás. A másik „eredmény”.

Abban, hogy a vizsgálatba vont intézmények közművelődési területen a hazai közepes átlag normái szerint működnek, hogy hiányoznak a helyi társadalom időszzerű problémáinak felvetései s a rájuk adandó válasz keresése, hogy művelődési házaik védtelemek a költségvetési megszorításokkal szemben, hogy „az enyém, a tied mennyi lármát szüle”, hogy a terület hovatartozásának újragondolása vetődik fel javaslatként, s végeredményként abban, hogy nem új minőségű szolgáltatással, csak új típusú szervezettel gazdagodtak a települések, bizonyítottan közrejátszik – a helyi társadalomban végbement változások s a rendelkezésre álló helyi erőforrások minőségén túl – a törvényszülte száznolcvan fokos irányváltási kényszer.

A szakfelügyeleti vizsgálatok jegyzőkönyvei ezért nem csupán az adott települések közművelődési feladatellátásáért felelős önkormányzatok aktáinak számát szaporítják, illetve nekik adnak útmutatást – a hiányosságok és az eredmények feltárásával – a településfejlesztési elképzeléseikkel összhangban lévő közművelődési kon-

Az általános művelődési központokat másfél évtizedig az jellemezte, mennyire haladt előre szervezeteiben az egységesítési folyamat. A művelődéspolitikát ezt deklarálta, de az intézményrendszer működésének jogi, munkaügyi, pénzügyi szabályozása ezt nemhogy előre vitte volna, hanem megállította, az 1993. évi közoktatási törvény pedig bebetonozta. A fogalom eredeti értelmében vett ÁMK története ezzel befejeződött.

cepció kialakításához. Szerepük és jelentőségük – bár önmagában az előbbi sem kevés – ennél átfogóbb: többek között megmutatják, hogy egy jogszabály akkor jó, ha megalkotása nem zavart kelt, hanem megnyugtatóan rendez, ha nem ellentmondásokat hoz a felszínre, hanem a meglévőket csökkenti, ha nem akadály, de kerete a tevékenység kibontakozásának és a fejlesztést célozza, ha nem csak előír, de megengedések tartalmazásával az adott körülmények, az egyedi helyzetek figyelembevételére is törvényes megoldásokat kínál.

Az általános művelődési központokkal kapcsolatos stratégiai lépések legfontosabbika: helyzetük egyértelművé tétele. Az egyértelműsítésen a közoktatási törvény 33. paragrafusának – s vonzatainak – újrafogalmazását értjük oly módon, hogy az intézmény fogalma és a vele azonosított tartalom visszakapja eredeti jelentését. Ennek alapján az általános művelődési központ „a művelődési otthon és a nevelési-oktatási intézmény feladatait egységes intézményként látja el”, homogén funkciójú integrált alapellátó közintézmény. Ennek eléréséhez a művelődéspolitikai – oktatási és kulturális – irányítást döntéshelyzetbe kell juttatni/döntéshelyzet elé kell állítani.

A rendelkezésre álló elméleti és tudományos anyag, a több mint két évtizede halmozódó gyakorlati tapasztalat összegzésével, a szakmai és érdekvédelmi szervezetek adta háttér megerősítésével, valamint maguknak az érintett intézmények határozottabb állásfoglalásával be kell bizonyítani, hogy az ezredfordulón

- az általános művelődési központok kérdése a művelődéspolitikai aktualitások szintjén is fajsúlylyal bír, nem egyedi kérdések szabályozását igénylő jelenség;

- a probléma ma már meghaladta a teoretikus jelleget, így nemcsak ideológiai szintű szabályzásra, illetve nemcsak annak újragondolására van szükség;

- a gyakorlat által felvetett problémák megoldása csak az elvi szinten kellő mélységig megfogalmazott egységes művelődésirányítással lehetséges;

- az ÁMK-val kapcsolatos egységes művelődésirányítás kialakításának lehet-

séges kerete az intézmény működésében érintett tárcák államtitkárainak/helyettes államtitkárainak negyedévenként megtartandó koordinációs értekezlete.

Jegyzet

(1) 5/1999. (III. 26.) NKÖM rendelet. Szabó Irma: *Egy szakfelügyeleti vizsgálat elé*. www.mmi.hu

(2) Szabó Irma: *Feljegyzés a települési önkormányzatok közművelődési feladatellátásának helyzetét feltáró jegyzőkönyvek alapján*. NKÖM Közművelődési Főosztály

(3) Szabó Irma: *Összegző jelentés*. www.mmi.hu

(4) A hűsz jelentés valójában tizenkilenc, ugyanis a debreceni Újkerti Általános Művelődési Központban – illetve jogutódjában – bizonyos megfontolásokból nem volt szakfelügyeleti vizsgálat. Az információkhoz a megyei vizsgálati jelentés és egyéb források segítségével jutottunk.

(5) Kovács László (1986): *A kiemelt szerepkörű, 20 (kísérleti) általános művelődési Központ 5 éves működésének tapasztalatai. Kísérletek és Tapasztalatok. Az általános művelődési központ munkájának szervezeti és tartalmi kérdései*. Módszertani füzetek, 7. OSZK-KMK, Budapest. 3–20.

(6) Eszük Zoltán (1985): *AMK Magyarországon 1981–1984*. Népművelési Intézet, Budapest.

(7) Trencsényi László – Vészi János (1985): *Az általános művelődési központ Fejlesztési koncepciója és az OPI feladata*. Előterjesztés a Főigazgatói Tanács részére. OPI, belső anyag.

(8) Országos Pedagógiai Intézet Pedagógiai Kísérletek Szaktanácsadó Bizottsága (1987): *Innováció-Kísérlet-AMK*. OPI, Budapest.

(9) Nyelvi-irodalmi kommunikáció, Gáspár-féle koncepció, nyitott ház, néptánc és drámajáték, előter program, számítástechnika, folklorizmus, mentálhigiéne, társadalmisítás...

(10) *AMK-szótár*. OPI Iskolakutatási és Fejlesztési Központ, Belső Műhelytanulmányok 18. Debrecen, 1989.

(11) Tárcaközi Munkabizottság.

(12) Tudományos, kutató, fejlesztő és kísérleti tevékenység az ÁMK-ban (példaként csak néhányat kiemelve). Bakonyszombathely: több településre kiterjedő modellkísérlet, igényfelmérés. Besenyőtelek: adatbázis kialakítása szociológiai felméréssel.

Csorvás: az intézmény tevékenységének monografikus feldolgozása. Debrecen: a szabadidős kulturális tevékenység és a pihenés; közelelti aktivitás.

Dobsza: tanulmány az ÁMK-val kapcsolatos lakossági igényről. Esztergom: modellkísérlet a városi ellátó hálózatok integrálására. Halásztelek: az önkormányzóképesség, a demokratizmus fejlesztésének kísérlete; településszociológiai vizsgálat UNESCO-támogatással. Földes: funkcióadekvát szervezet kialakítása; a tanóra és a szabadidő integrálása. Horvátzsidány: az életkörülmények és a művelődés összefüggésének feltárása. Kecel: ÁMK-adatbázis kialakítása; funkcionális modell kidolgozása. Kehidakus-tány, Mernye, Mezőlak: modellkísérlet. Martonvásár: a gyermeknevelésben a zene és a néptánc szerepének feltárása. Pécs, Apáczai Nevelési Központ: a korszerű iskola megvalósításának lehetőségei a többfunkciójú intézmény keretei között; a művelődési ház munkáját feltáró tanulmány, a Központ szervezeti és irányítási rendszere. Sarud: modellkísérlet; játszótéri program; iskolaotthonos kísérlet. Tengelic: korszerű médiumok használata a művelődésben. Vaja: modellkísérlet.

(13) 119/1981. (M.K.13.) MM számú utasítás a tanácsok által fenntartott óvodák, egyes alsó fokú nevelési-oktatási és közművelődési intézmények, valamint sport-intézmények szervezeti összevonásáról. 5/1982. MM rendelet a Munka Törvénykönyve egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról. 118/1983. (M.K.17.) MM-PM számú együttes utasítás a tanácsi felügyelet alatt működő művelődési otthonok egyes szervezési és gazdálkodási kérdéseiről. 34/1986 (VIII. 26.) MT rendelet a tanácsi művelődési intézmények létesítésének illetőleg megszüntetésének általános szabályairól. 30/1989 (XI. 19.) MM rendelet az összevont művelődési intézményekről. 9/1989 (IV. 30.) MM rendelet a művelődési intézmények nevééről, elnevezéséről és névhasználatáról

(14) Az OPI AMK Koordinációs Bizottsága a főigazgató elhatározásából létrehívott, az Országos Pedagógiai Intézet össztípusú szintjén működő tanácsadó, koordináló testület volt, melyben képviselték magukat az intézet mindazon szervezeti egységei, melyeknek tevékenysége érintkezett az AMK-problematikával. Az AMK-bizottsági munkájuk beépült munkakörükbe. A Bizottságnak külső tagjai is voltak; a Művelődési Minisztériumot F. Tóth Mária képviselte. Kapcsolattartás számára kiemelt intézmények közé tartozott még: Országos Közoktatási Tanács, Úttörőszövetség, KISZ, Szakszervezetek, Népművelők Egyesülete, Népművelési Intézet, Művelődéskutató Intézet, Könyvtártudományi és Módszertani Központ, Országos Egészségnevelési Intézet, AMK Igazgatói Munkaközösség, Országos Testnevelési és

Sport hivatal, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, közművelődési, pedagógiai sajtó. A Bizottság kezdeményezhette a kutatások, kísérletek indítását, támogatását, koordinálását. Az AMK-mozgalom fontos kérdéseit középtávú terv alapján kívánta áttekinteni. Munkaterve a bizottsági tagoknak az AMK-kkal kapcsolatos munkaprogramját összegezte.

(15) Művelődési Központok Koordinációs Bizottsága i. m.: 15–20.

(16) Eszik Zoltán – Fóti Péter – Pöcze Gábor – Somorjai Ildikó – Trencsényi László (1990): Intézmény a rendszerváltás sodrában (a magyarországi általános művelődési központok). In: *Tájékoztató a közoktatási kutatásokról* 15. Közoktatási Kutatások Titkársága.

(17) Lipp Márta: Elemzés a közművelődési feladatot is ellátó összevont önkormányzati intézményekről. *Szín. A Magyar Művelődési Intézet lapja*, 5/2. 2–4.

(18) Vészi János (1990): *Alfa születik*. Tankönyvkiadó, Budapest. Mihály Ottó: Integráció és komplexitás: komplex művelődési intézmény. In: Horváth Attila – Trencsényi László (1999): *Az emberi minőség esélyei*. Pedagógiai tanulmányok. Okker-Iskolafejlesztési Alapítvány, Budapest. 179–193.

(19) *Tájékoztató a közoktatási kutatásokról*. I. m. 9–10.

(20) Török József (2001): *Jelentés Győr város önkormányzata közművelődési feladatellátásának helyzetéről*. NKÖM Közművelődési Főosztály

Szabó Irma

Európai dimenziók

Az oktatási rendszerek változásainak hatása a tanárképzési rendszerekre

A világ állandó mozgása vesz minket körül. A humán és természeti valóság változásait a művészetek és tudományok igyekeznek feltárni a gondolkodó ember számára, azokat az ismereteket, gondolatokat és érzelmeket közvetítve számunkra, amelyek a változások mibenlétét teszik felfoghatóbbá. Az emberiség sok évezredes tapasztalata sem mutatkozik azonban elegendőnek ahhoz, hogy világos, egyértelmű tudásra tegyünk szert önmagunkra és környezetünkre vonatkozóan. A tudásról való tudásunk is rendkívül összetett, de korántsem tekinthető teljesnek.

A tudás fogalmának többféle meghatározását összegzi Csapó (1992), aki áttekintésében a váltakozó századok tanuláselméleteinek jellemzőit villantja fel. Gondolkodása a tudománytörténet általános fejlődése kapcsán abból a megállapításból indul ki, mely szerint az újabb tudományos elméletek megjelenése a korábbiakat nem érvényteleníti, hanem új összefüggésbe hozza azokat. A tanulás-

ra vonatkozó filozófiák sokaságáról megállapítja, a kronológiailag eltérő időben megjelenő elméletek nem helyettesítik egymást, hanem a tanulás különböző aspektusait kiemelve egymás részeivé válhatnak. Következtetésként azt a megállapítást fogalmazza meg, hogy a különböző tanuláselméletekkel jellemzett tanulás során eltérő típusú tudás keletkezik (Csapó, 1992).